

TOLMINSKI PUNT IN PRIMORSKI SREDNJEŠOLCI

UVOD

Prispevek govori o tem, kako so dijaki 2., 3. in 4. letnika Elektrotehniške in računalniške šole v Novi Gorici, smer Tehnik računalništva, v šolskih letih 2012/2013 ter v začetku 2013/2014 s pomočjo literarnih del in zgodovinskih virov spoznavali tolminski punt na začetku 18. stoletja, vzroke, ki so spodbudili dogajanje, in krute posledice upiranja kmetov gosposki. Pri pouku zgodovine so poslušali predavanja o preteklosti, pri slovenščini pa so s pomočjo del pisateljev Franceta Bevka, Vladimirja Kavčiča, Ivana Preglja, pesnika Alojza Gradnika, pesnice Ljubke Šorli spoznavali literarno usodo naslovnih junakov, hkrati pa iskali zgodovinska dejstva v literaturi. Tolminski srednješolci so s pomočjo literature, medmrežja in fotografij predstavili svoje govorne nastope v programih PowerPoint in Word. Njihovo delo je dopolnil obisk Tolminskega muzeja, v katerem so se s pomočjo kustosinje seznanili tudi z življenjem v takratnem času, ko so bile zelo opazne razlike med samovoljo gosposke in podložnimi kmeti, ki so morali oblastnikom pokorno služiti. Tako so aktualizirali preteklo dogajanje, sošolcem pa so podrobneje osvetlili tematiko, ki je aktualna tudi danes.

TOLMINSKI PUNT IN ŽIVLJENJE NA ZAČETKU 18. STOLETJA

Dijaki 2. in 3. letnika smeri Tehnik računalništva so se v šolskem letu 2012/2013 pri pouku slovenščine spomnili predavanj pri pouku zgodovine, da se je tolminski punt začel leta 1713 zaradi prevelikih davkov na meso in vino, pobiral pa jih je novi pobiralec Jakob Bandel, dotedanji goriški pisar. A pobiral je več, kot je bilo določeno, in tako bogatel. Njegova žena se je oblačila celo bogatejše kot plemkinje. In ko so uporniški kmetje našli njegovo hišo v Gorici, so jo razdejali in mu prodali pohištvo ter pobrali okna. Nad njim so se znesli ne samo zato, ker je bil izkoriščevalski, pač pa tudi zato, ker je na goriški grad zaprl tudi štiri tolminske kmete, ki jim je zaplenil tovore soli in konje. To je bil pravi povod za punt. Tako bi morali le-ti poravnati svoje obveznosti do države. Zato so drugi kmetje s puškami, meči ali neoboroženi prišli v Gorico po pravico, Bandel pa se je zaradi strahu umaknil na goriški grad. Dijakom 2. letnika se je zdelo zanimivo, da je kmete k plačevanju zaostalih davkov spodbujal Jakobov brat na Šentviški gori, kjer je bil duhovnik, zato so ga domačini izgnali. Ob ogledu razstave o punktu v Tolminskem muzeju v šolskem letu 2012/2013 so dijaki 2. in 3. letnika smeri Tehnik računalništva izvedeli, da so k uporabi pomagali tudi drugi dejavniki: izbruh kuge v Gorici, ki jo je prinesel tolminski kmet – trgovec s konji, slabe letine zaradi večletnega dežja, to, da žito ni obrodilo, ter živinska kuga rogate živine. Kmetje so tako izgubili glavni vir za prodajo ter delovno in vprežno živino. Pestili pa so jih dodatni davki in državni davek na meso in vino. Tolminci niso mogli plačevati, saj so dajatve že plačevali zemljiškemu gospodu, Cerkvi in državi. V učbeniku Zgodovina 2, Učbenik za drugi letnik gimnazije, piše, da so se kmetje na slovenskem podeželju že v 15. in 16. stoletju delili na gruntarje s celo kmetijo, kajzarje, ki so imeli malo zemlje in skromno prebivališče, ter gostače, ki niso imeli stalnega prebivališča. Njihovi gospodarji so vpeljevali denarne dajatve. Fevdalci so si tako povečali lastne dohodke, kmetom pa tlako. Zato je med njimi zavrelo, ustanovili pa so kmečke zveze, v katere so se združevali moški od 16. do 60. leta starosti. In želeli so staro pravdo oz. višino dajatev zemljiškemu gospodu, ki je bila zabele-

žena v urbarjih. In dijaki so vedeli, da Tolminci niso uspeli, ker jim zgodovinski čas ni bil naklonjen. 11 vodilnih upornikov so usmrtili na goriškem Travniku v petek, 20. 4. 1714, soboto, 21. 4. 1714, in v ponedeljek, 23. 4. 1714. »Pa je bil res veliki teden, torej čas velike noči, ko je Kristus izdihnil,« se je spomnil dijak 4. letnika smeri Tehnik računalništva ob branju Pregljeve novele Matkova Tina, ker se njena pot tudi začne v velikem tednu. »In tudi usmrtitve so potekale na javnem mestu, da bi oblast kmete opomnila, naj takega greha ne počenjajo več. Družine upornikov so bile tako zelo prizadete, ožigosane.« Njegovi sošolci so vedeli, da je Ivan Gradnik, ki nastopa tudi v Pregljevi noveli Matkova Tina kot eden vodilnih upornikov, hudo trpel. Tudi preostale so mučili, jih razčetrverili, njihovi posmrtni ostanki pa so bili na ogled vsem kot v opomin. To se jim je zdelo nepopisno mučenje ljudi, saj so dele telesa obesili tudi ob vhodu v mesto. V Tolminskem muzeju so izvedeli, da so se meščani bali bolezni, ker so deli telesa gnili. »Že v antiki so zahtevali, da mora biti človek dostojno pokopan, saj je bil najvišja vrednota. Ob koncu tolminskega punta pa so ga torej oskrunili, ko so mu odvzeli častni pokop, družine pa so tako izgubile dragega člana,« so glasno razmišljali četrtošolci. Dijaki 2. letnika smeri Tehnik računalništva pa so v šolskem letu 2012/2013 dodali, da so ob obisku Tolminskega muzeja izvedeli, da je bil premožni kmet Jakob Velikonja idejni vodja upora. Ob tem so povedali, da so se tolminski kmetje preživljali tudi s trgovino, saj so prodajali meso, usnje, pšenico in mlečne izdelke: sir, maslo in skuto. Zanimivo se jim je zdelo, da so si tedaj ljudje le napolnili želodce, saj hrana ni bila okusna, ker začimb niso poznali. In lahko so primerjali kmeta in plemiča ter njun stil oblačenja. Plemiči so morali imeti čim več čipk, čeprav si klekljanih čipk vsak plemič ni mogel privoščiti. Premožni kmet pa jih ni smel imeti preveč. Zanj so bili značilni tudi zavihki na daljšem suknjiču, številni gumbi, materiala za oblačila pa sta bila volna in laneno platno. Ženske so morale nositi tudi predpasnik in ruto: »Za plemiče pa je bilo značilno, da sta oba spola nosila čevlje z visoko peto. Le kako so bili videti moški? Obvezen del spodnjega oblačila žensk pa je bil steznik oz. mučilna naprava, saj so se morale gospe odpovedati marsikateremu grizljaju, ker so jim to stvar zatisnili, je pa tudi res, da so se držale zelo pokončno. Pa še ozke niso smele biti v bokih, da so možu lahko rodile potomce. In bile so celo brez spodnjega perila.« Spomnili so se tudi, da so bili plemiči veliki packi. Umivali so si le obraz in roke oz. kar je bilo odkrito. Verjeli so namreč, da jim pretirano umivanje škoduje, ker so v pore v koži vdirale, po njihovem mnenju, razne bolezni: »Kustosinja je povedala, da se je Ludvik XIV. umil pri šestih letih, okopal pa pri dvanajstih.« Kot nasprotje čistoči se jim je zdela uporaba parfumov: »Ženske so v vrečke blaga dale sivko in vrtnico, ki so ju zašile pod krilo. Tudi sicer so si glavo umile le enkrat oz. dvakrat na leto, čeprav so njihove pričeske silile v višino, pa še svinjsko mast so uporabljale zanje.« Povedali so še, da je moral imeti plemič bel obraz, saj si ga je močno pudral, a puder je vseboval svinec, kar je na koži povzročalo hude razjede in celo smrt.

DOGAJANJE PRED PUNTOM V POVESTIH ISKRA POD PEPELOM IN IZ ISKRE POŽAR

Dijaki 2. in 3. letnika smeri Tehnik računalništva, ki se na Elektrotehniško in računalniško šolo vozijo iz tolminskih vasi, so v šolskem letu 2012/2013 v obliki govornih vaj pri pouku slovenščine predstavili ne samo zgodovinsko dogajanje pred velikim tolminskim puntom, pač pa tudi življenje na začetku 18. stoletja. O tem pričata dve zgodovinski povesti Franceta Bevka **Iskra pod pepelom** ter njeno nadaljevanje **Iz iskre požar**. »Obe deli imata simbolna naslova, saj iskra tli pod pepelom, iz katere se pozneje zaneti požar. Tako kot je puntarska uporna misel tlela in se je kasneje razbohotila v velik požar, ko so se tolminski kmetje uprli,« so razmišljali tretješolci. Sicer pa Bevk v povesti **Iskra pod pepelom** pripoveduje, da je bilo leto 1700 zelo nemirno, ljudje so verjeli beračem, potepuhom, romarjem in klateškim mašnikom, ki so napovedovali prihod Turkov, črno kugo, potres in povodenj. Naslovni junak Šimen Golja s Kneže je moral pustiti spomladansko oranje ter izpolniti ukaz biriča Renka in z vozom iz Tolmina pripeljati vino za gospoda Amadeja Locattelija. Že zgodaj je izgubil starše, z mržnjo do grofovskih pa ga je vzgojil ded, ki je bil med vodi-

telji prvega tolminskega punta. A Šimen je vedel za temnico in bičanje do nezavesti. Srečal je Gregorja Kobala z Gore, ki je s kmeti spodil župnika Bandla iz vasi, saj je slednji grozil z biriči, če mu kmetje ne navozijo drv za zimo, in klical kugo nad živino in koze nad otroke. Oba moška sta med potjo razmišljala o tlaki, desetini, davku na ogenj, sol, vino, ki se je vedno spreminjal. Ker kmetje niso mogli opraviti svojega dela, saj so morali izpolniti grofove ukaze, so izbrali tri odposlance, da bi se pritožili grofu Jakobu Antonu Coroniniju. Njegova namestnik Formentini in oskrbnik Locatelli sta v Tolminu delala v škodo kmetov. Lovrenca Kragulja, Šimna Goljo in Andreja Laharnarja pa je čakalo 30 palic po goli zadnji plati: Golja je tedaj razumel starega očeta Lenarta, ki se je pred več kot sedemdesetimi leti uprl tedanjemu grofu Vidu Gašperju Dornbergu, in se zavedel, da bo verjel le v vile in sekire. Bodoči uporniki so se kljub nevarnosti sestajali, brusili kose in sekire, ostrili vile, gorjače pa objajali z žebli. Čeprav so želeli, da bi jim grof potrdil stare pravice, niso pozabili na puntarski pozdrav Betica stori pravico. A bili so neenotni: »Gregor Kobal in Mihael Troha sta bila za krvavi udar na Tolmin. Golja, Laharnar in Kragulj so hoteli s kmečko vojsko le priviti grofa, da jih posluša in ugotovi njihovim zahtevam. Martin Munih je veliko molčal, v svojih mislih omahoval zdaj na eno, zdaj na drugo stran.«¹ A kljub vsemu so se k cesarju na Dunaj odpravili iskat svoje pravice Šimen Golja, Gregor Kobal, Martin Munih, Tomaž Rutar, ki je znal nemško, Lovrenc Kragulj, Valentin Lapanja. Šimen Golja se je spominjal pripovedovanja starega očeta, kako se je nekoč njihova puntarska pot v Gradec izjalovila; sam je mislil na ženo in otroke, povedal, da je bil zapeljan, grofa je prosil odpuščanja, vračati pa je moral puntarski davek in bil ob krčmo. A celo življenje sta ga težila kesanje in sramota. Vnuku je denarno pomagal, puntarski odposlanci pa so se praznično oblekli, vzeli grčavke, čez ramena so jim visele usnjene torbe. Nekdanji grofov pisar jim je napisal pismo v nemščini in latinščini. A cesar Leopold je sicer slišal o grofovi samovolji, vendar je pritožbo razumel kot upor proti sebi. Zato jih je obsodil na dve leti prisilnega dela v okovih, da bi jih minila volja do punta. Stražniki so prijeli Kobala, Kragulja in Muniha, Golja, Rutar in Lapanja pa so se potuhneli. Slednji veljajo za vojaške ubežnike, Tomaž Rutar pa hudo zbolil in kmalu umre. Preostala dva pa se zatečeta v gozd v oglarsko kolibo. Šibkega Valentina Lapanjo je strašila misel na preganjanega brezdomca. Zato se je predal, a pristal v ječi. Obsodili so ga na dve leti prisilnega dela v okovih, ker se je upiral gosposki. Golja pa je pobegnil. Njegovo puntarsko hišo je kupil svak Franc, trgovec v Gorici, čeprav je sestri očital, da je za moža vzela puntarja. Bal se je sence, ki bi padla tudi nanj. S seboj je vzel sestrinega sina Štefana, da bi njegovemu delal družbo. Oba bi izšolal za duhovnika. Tako mladi Golja postane duhovnik, ne pozabi pa na puntarske misli svojega očeta Šimna. V nadaljevanju zgodbe v povesti *Iz iskre požar izvemo*, da enajstletni Marko, najmlajši sin Šimna Golje, leta 1712 še nikdar ni videl svojega očeta, ki je pobegnil v Benečijo. Zelo pa je bil navezan na strica Krištofa, nekdanjega vojaka, ki je znal pripovedovati zgodbe. V Tolminu je dečka oplazil bič, ker se je pozabil odkriti mimoidočemu grofu. Kmalu je spoznal očeta puntarja, ki je obiskal prijatelje Kragulja na Ljubinju, Muniha na Mostu, Gradnika v Ročinju ter Matijo Podgornika v Čepovanu. Spoznal je, da so se starim krivicam pridružile nove, saj so morali tlačani plačati davek na meso in vino. Ta davek pa je imel v zakupu pobiralec Jakob Bandel, ki je želel več, zato so puntarji ustanovili kmečko zvezo. A v Gorici so biriči pobrali puntarjem vozove in konje, ker so bili kmetje grofu dolžni davek. Na vozovih na goriškem gradu pa sta bili v vrečah moka in sol. Ker je bila tedaj letina zaradi dežja slaba, razsajala pa je tudi živinska kuga, so puntarji sklenili, da bodo s kmečko vojsko šli v Gorico in zahtevali svoje blago, konje, vozove, ljudi. V neznano mesto pa so šli tudi otroci puntarjev. Mimo-idoči pa so se zavedeli, da morajo punt podpreti tudi otroci. V Gorici so se prestrašeni meščani zaprli v krčme in trgovine, gospoda pa se je zatekla na goriški grad, kjer so hranili orožje. Zaprla so se tudi mestna vrata. Skupina puntarjev pa je ropala pri Bandlu. Zanimalo jih je vino, ki je teklo zastonj. Ivan Gradnik, Gregor Kobal in Lovrenc Kragulj so po pogajanjih dosegli, da je gosposka izpustila puntarje, voznike in konje z blagom. Nekateri puntarji so napadli mitnici v Kanalu in Kobaridu, plačali pa so tudi Bandlovi pomočniki in tisti, ki so se bali udeležiti punta, predvsem krčmar na Tolminskem, ki ni hotel točiti grofovega vina. A punt se je razširil na Brda, Vipavsko, Kras in do morja. Ubežnik iz Brd

¹ Bevk, F. (1956/57). *Iskra pod pepelom*. Ljubljana: Prešernova družba.

je povedal Goljevki, da so tja prišli krajišniki iz Karlovca in Senja, ki so zvezane puntarje izročili gosposki, iskali pa so voditelje. Vrnila sta se tudi Šimen Golja ter bolni Lovrenc Kragulj, vendar ju je kmalu izdal berač Jaka s krivo šobo. Mrzlega leta 1714 je sledila obsodba puntarjev: ujamejo Gradnika, Kobala, Laharnarja, stari Munih jih pričaka doma, Podgornik je bolan. Šimna Goljo so odpeljali v Gorico, vaščanke pa so njegovi ženi očitale, da je njen mož preostale zapeljal v punt. Čeprav soproga Ivana obljubi najmlajšemu sinu Marku, da bosta šla k očetu v Gorico, ne zmore več. Njegovo sodbo je videl najstarejši sin Štefan: »Kapucin mu je dal poljubiti križ. Zavezali so mu oči. Nato je pokleknil ...«² Ko so utihnili bobni, je zazvonilo in trupla so odnesli. Obsojenci pa naj bi viseli na štirih izhodih iz mesta: »V svarilo tolminskim, briškim, vipavskim in kraškim puntarjem.«³

Ko dijaki poslušajo sošolce in njihove govorne vaje, ki pripovedujejo o zgodovinski snovi, velikokrat vprašajo, ali je zgodba resnična. Za pisatelja Bevka vedo, da je študiral zgodovinske vire, kot profesorica slovenščine pa sem jim o zgodovinskem dogajanju prebrala odlomke iz dela zgodovinarja Simona Rutarja **Zgodovina Tolminskega**. Na straneh 98 in 99 lahko preberemo: »Tolminci so bili od nekdaj samoglavni, termasti in upornega duha; tako vsaj so jih opisovali njih tolminski načelniki. Že l. 1542 so se puntali Tolminci o priliki, ko so urejevali davčno knjigo in ko so bili po vsej deželi povečali davke. Tudi glavar Gašper Formentini je imel opraviti s Tolminci leta 1605. Volčani so se ustavljali grofu in mu neso hoteli plačati novih davkov. Zato pa jim je dal grof zapleniti živino. Ali Volčani so se pritožili pri vladi u Gradcu. /.../ Mnogo nevarnejši je bil prvi tolminski ‚punt‘ l. 1627. Takrat je bil začel grof zahtevati davek tudi od ‚novin‘, t. j. novoiztrebljenih njiv in senožetij. Temu pa so se kmetje močno upirali. Tudi neso bili zadovoljni, da je grof mesto nakaterih robot terjal plačilo u denarjih, in da je ustanovil novo mitnino na vino. Izvestno je kmete verhu tega razburila tudi ostrom grofovih uradnikov, ki so te nove davke brez usmiljenja izterjevali. Se ve, da se ni manjkalo oseb, katere so znale to nezadovoljnost netiti in ljudstvo nagovarjati k uporu soper njegovo gosposko. Taki šuntarji so sklicovali skrivaj ljudske zборе in pri teh imeli do ljudstva neteče in razburjajoče govore. U takih zborih so se dali Jurij Kobal, Lenart Golja in še nekateri drugi volit za poslance od vlade, češ da bodo oni prosili za odpravo vinskega davka in za poterjenje starih podložniških pravic.«⁴ Dalje beremo, da so vodje upora oz. šuntarji, kot jih imenuje Rutar, pobirali od kmetov davek za puntarske namene in ga porabili zase. Dalje pravi, da so grofje Coronini poleti bivali v Tolminu, »u veliki hiši (tudi ‚grad‘ imenovani), kjer so zdaj tudi c. kr. uradnije«⁵. Z njimi so bili tudi drugi plemiči, prijatelji, sorodniki: »Ob takih prilikah napravljali so velike pojedine in trosili mnogo denarja. Usledi takega zapravljivega življenja morali so podložni kmetje toliko več plačevati in hujše terpeti.«⁶ A kmetje so se puntali tudi proti župnikom: »Tolminci so bili že nekaj let z davkom na dolgu, in Bandel jih je zastoj opominjal, naj ta svoj dolg poravnajo. Tudi Bandelov brat, ki je bil župnik na Šentvidski gori, nagovarjal je kmete, naj se udajo in poplačajo zaostale davke. Toda kmete je to prigovarjanje tako razjezilo, da izpode župnika iz fare in mu zažugajo, da naj se ne prikaže več, če ne mu bode še hujša pela.«⁷ V delu Simona Rutarja lahko preberemo, da je bila končna obravnava obsojenim puntarjem aprila 1714. 150 obsojenih Tolminec so zaprli na goriški grad: »Kazen nad obsojenimi Tolminci se je izveršila 20. aprila na Travniku onde, kder stoji sedaj steber sv. Ignacija. Odsekali so jim najpoprej glave in potem razčeterili njih telesa. Pojedine ude so potem obesili pri Solkanu, u Panovcu in u Krojini. /.../ Vsi tolminski župani so morali nauzoči biti pri izverševanju obsodbe.«⁸ Dijaki 2. in 3. letnika v šolskem letu 2012/2013 so zadnjo trditev komentirali, da si tega ne morejo predstavljati, ko gredo v Solkan ali na trim stezo v gozd Panovec: »Tako so bile tudi osramočene puntarske družine. Svojih sorodnikov niso smeli dostojno pokopati, pač pa so bili vsem na ogled v grozo in opomin, da se tudi ostali ne bodo upirali. A pravica do dostojnega pokopa je znana že iz antike, saj tudi Sofoklesova tragedija Antigona pripoveduje o tem. Sicer so se bogovi maščevali.« Mnoge pa je zanimalo, ali je resničen tudi Šimen Golja, ki ga Bevk omenja v svojih delih, ko naj bi bil glavni upornik proti grofu in njegovim novim davkom ter zahtevam. Tudi o tem piše zgodovinar Simon Rutar v delu *Zgodovina Tolminskega*: »Očitni upor proti grofu Jakobu Antonu Coroninu se je bil unel početkom XVIII. stoletja. Glava tega upora je bil nek Šimon

2 Prav tam, str. 104.

3 Prav tam, str. 106.

4 Rutar, S. (1882). *Zgodovina Tolminskega*. Gorica: Hilarijanska tiskarna, str. 98/99.

5 Prav tam, str. 108.

6 Prav tam, str. 108.

7 Prav tam, str. 114.

8 Prav tam, str. 118.

Golja s Kneže. Ta je ljudi šuntal proti grofu in zapeljeval se slepilnimi obeti. Ali kmetje neso mogli nič opraviti proti grofu; zato se je podal Golja z nekaterimi drugimi somišljeniki na Dunaj pred cesarja Leopolda, da bi se onde pritožili soper stiske in krivice, katere terpe od strani svojih gospodov. Toda vlada je bila prepričana, da so se kmetje brezi uzroka uperli svojej postavni gosposki. Zato je dala nekatere omenjenih poslancev zapret in jih uklenjene k javnim delom obsodit. Golja pa in še nekateri so srečno unesli pete. Toda prišlo je cesarsko povelje u Tolmin, naj tudi te zapro. Ker se pa Golja ni več prikazal u domačiji, obsodijo ga, da mora izgubiti vse svoje precej veliko premoženje, katero je pripadlo deržavni denarnici. Ob času velikega punta Golje ni bilo na Tolminskem, ker se je bal za svoje življenje.«⁹ A kustosinja v Tolminskem muzeju je dijakom povedala, da je Šimen Golja umrl še pred začetkom velikega punta. Rutar omenja tudi njegovega sina Štefana, duhovnika, v katerem je tlela puntarska kri in je leta 1727 postal župnik na Kneži. Tudi France Bevk slednjega omenja v obeh povestih. V tistih časih pa naj bi bila na Tolminskem navada, da so tudi duhovniki prodajali vino ljudem. To se je zgodilo ob krstih, porokah, pogrebih, »ko so duhovniki po cerkvenem opravilu kmete u svoje stanovanje vabili, ter jih z vinom in raznimi jedmi gostili.«¹⁰ A grof Janez Ignac, sin Jakoba Antona, naj bi leta 1738 izdal ukaz, da župnik tega ne sme počenjati: »A Štefan Golja ne le da se ni zmenil za teka prepovedi, nego je o kerstih in porokah ljudi še celo vabil in klical u svojo hišo, in če se je kateri branil, rekel mu je, da hoče on zanj globo plačati, če ga bode grof kaznoval.«¹¹

Srečanje grofa Coroninija s puntarji pri Solkanu 27. marca 1713. (Tone Kralj, olje na platnu, 1972, hrani Tolminski muzej.) Slika, ki so jo dijaki največkrat vstavili v svojo predstavitev v programu PowerPoint.

POEZIJA O PUNTU

Dijakom 3. in 4. letnika smeri Tehnik računalništva sem v šolskem letu 2013/2014 kot ponazoritveno gradivo o punktu prebrala pesmi dveh Primorcev: Alojza Gradnika ter Ljubke Šorli; aprila 2013 je namreč minilo 20 let od njene smrti. Pesnik Goriških brd Alojz Gradnik se dotakne tolminskega punta v drugi pesmi **Punt**.

Vzidana plošča na cerkvi na Mengorah, ki je posvečena Marijinemu imenu. V njej so se po ljudskem izročilu zbirali voditelji tolminskega punta. (Foto: Domen Trpin.)

⁹ Prav tam, str. 113.

¹⁰ Prav tam, str. 119.

¹¹ Prav tam, str. 120.

V pesmi **Poslednje pismo Ivana Gradnika** so dijaki spoznali, kaj se je s puntarji zgodilo ob sodbi:

»V Gorici sem, na Gradu. V temni kleti
ležim v okovih na kamnitih tleh.
Naznanili so danes mi, da v dveh,
dveh kratkih dneh bom moral že umreti.«¹²

Dijaki smeri Tehnik računalništva so v 3. letniku povedali, da so bili puntarji v verigah, da ne bi pobegnili: »Čeprav nekoč ni bilo kot danes. Ljudje niso bili tako pokvarjeni. Tedanji puntarji so hoteli le pravico, niso pa mogli verjeti, da bodo tako hudo kaznovani. Hudo jim je bilo, ko so morali zapustiti domače,« je razmišljal tretješolec, ko je v 3. kitici pesmi

Smrt Ivana Gradnika slišal verz:

»Klekne, moli in podobe svete
se dotakne z usti. Šepne: ‚Amen!‘
Meč zažvižga. Krik.«¹³

Dijaki pa so si ustvarili jasno predstavo o izvršitvi kazni v Gradnikovi pesmi **Obešeni**, ko so mučenci gnili na drogovih:

»Na štirih krajih in v štiri vetrove:
Brd, Krasa, Gor, Vipave, za strahove
vise obešene na črn drog
krvave glave, kosi rok in nog.
/.../ O, dobro seme v zemljo to, krvniki,
vsejali ste! Nekoč bo dobra žetev!«¹⁴

Pesnica Tolmina Ljubka Šorli, pokončna ženska, ki se ni prepustila sovraštvu fašistov, pač pa je kljubovala vsem viharjem, čeprav je moral njen mož kot zavedni Slovenec popiti strojno olje, pomešano z bencinom, je 3. maja 1973 v svoji pesmi z naslovom **Na goriškem travniku** zelo nazorno predstavila punt oz. njegove posledice:

»Na travniku steber – davnine priča,
na punt krvavi nam spomin obuja,
ko meč vihtela tod je roka tuja,
ko kmet garal je pod udarci biča.
Za stare pravde zmago, za svobodo
Tolminci v puntu so življenje dali.
S krvjo so zgodovino nam pisali,
s krvjo kovali boljšo nam usodo.
Ne sme v pozabo davek ta krvavi,
ki plačal ga naš rod je za pravico –
naj druží nas v ljubezni, miru, spravi!
Tolmincev kri pojila je Gorico,
imena njih blestijo zdaj se v slavi.
Rote nas: ‚V boj za sleherno krivico!‘«¹⁵

¹² Gradnik, A. (1964). Izbrane pesmi. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 71.

¹³ Prav tam, str. 73.

¹⁴ Prav tam, str. 74.

¹⁵ Mercina, M. s soavtorji (2002). Pogovori srca. Nova Gorica: Slavistično društvo, str. 97.

Poezija je tako dijakom predstavila krute posledice preteklosti. Zanimivo se jim je zdelo, da so se tudi pokojni avtorji dotaknili tega krvavega dogajanja, kot bi hoteli opomniti, da žrtve niso bile zaman, predvsem pa da so njihovi začetki pognali kali, ki so zorele v mislih potomcev nesrečnih mož.

Plošča v štirih jezikih na stavbi na goriškem Travniku, ki priča o moriji, ter Trzin, kjer je bilo aprila 1714 usmrčenih 11 voditeljev tolminskega upora. (Foto: B. Modrijančič Reščič.)

PROZA O KONČANEM PUNTU OZ. NJEGOVE POSLEDICE

Leto 2013 pomeni tudi 300. obletnico tolminskega punta. Ker velikokrat govorimo o vzrokih zanj in o samem dogajanju, premalo pa vemo, kaj se je s puntarji, ki so preživeli ječo na goriškem gradu, dogajalo, sem nekaterim dijakom 2. in 3. letnika na začetku šolskega leta 2013/2014 ponudila roman Vladimirja Kavčiča **Pustota**. Delo govori o posledicah tolminskega upora oz. o usodi nesrečnega kmeta puntarja Matevža Grogovca, ki je z najstarejšim sinom Jakobom preživel ječo na goriškem gradu. Kot v svoji spremni besedi piše dr. Boris Paternu, se delo odvija »nekje med cerkljanskimi, žirovskimi in poljanskimi gorami, kjer so si izgnanci na nikogaršnji pusti zemlji in v zapuščeni bajti našli svoj novi dom«. ¹⁶ Izgnanec se z ženo, tremi otroki, ostarelo in bolno materjo ter konjem in volom po ukazu gosposke za vedno odpravi v neznano, a se pogumno prepričuje, da tudi drugje živijo ljudje, da je tudi drugje dobra zemlja, da ima še moči, da si bo ustvaril dom. In ve: »Upanje je bilo tako veliko. Ponos in izročilo dedov sta jih gnala v upor. Za pravico ...« ¹⁷ Na poti jim umre ostarela mati, ki ji bosta prihranjena pot v neznano in trd boj za obstanek. Pristanejo na Pustoti, kot pozneje imenujejo svojo domačijo, v opuščeni in podirajoči hiši, kjer pozimi ni bilo sonca, zemlja je bila malo peščena, a dovolj je bilo vode in gozda. Čeprav družini vse diši po tujem, gomila nedaleč od hiše pa skriva zloveščo skrivnost bivšega stanovalca, popravijo hišo, zakrpajo streho, gospodinja uredi bogkov kot in v izbo postavi kolovrat. Mlajša hči Rezika in sin Tinče hlapčujeta pri bogatem gruntarju, županu Brložniku, da bi poplačala kravo, ki so jo dobili. Grogovec starejšega sina Jakoba ne da zvitemu bogatašu, ker ga bo potreboval pozimi, da bo s konjem vlačil drva oglarjem, pomagal trebiti gozd, pletel košare. Zdi se, da bo družina z nečloveškim delom le splavala ter da Grogovec ne bo potreboval denarja, ki ga je prinesel s seboj, ko mu Brložnik pove, da so loški hlapci zgrabili sina Tinčka, saj so po Poljanskem novačili vojake. On se ni pustil zvezati in jim je ušel ter se zatekel v gozd. Nekateri so vedeli povedati, da je postal volkodlak, saj so ga ogrizli stekli psi. Družini je hudo, Jakob Grogovec pa se zave, da so le gostači na nikogaršnji zemlji, da so izobčeni in pregnani. O bratu, ki ga išče, izve, da je bil potolčen, a da so taki tudi hlapci, ki se jim je upiral. Pri oglarju Matevžu pozimi spravlja les, rada pa ga vidi domača hči Veronika, čeprav on še misli na Brložnikovo Minko, ki ji je umrl ženin zaradi jetike. Veronika pa mu pove, da je videla brata Tinčeta, ki je bil ranjen, krvav, skoraj brez obleke in slinast: »Teško je izreči, komaj še človek, prava božja martra ... Kristus ni bil tako prebičan ...« ¹⁸ A kmalu Grogovčeve zadene huda nesreča. Sestro Rezko, mamo Ano in očeta Matevža pobere krvava griža kot mnogo okoliških ljudi. Ne prizanaša niti

¹⁶ Kavčič, V. (1977). *Pustota*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 268.

¹⁷ Prav tam, str. 12.

¹⁸ Prav tam, str. 115.

bogatim. A Rezkina bolezen se začne že prej. Ko vidi bolnega brata, postane božjastna, Brložnik jo odpusti, doma so tako lačna usta več. Kako sam je, se Jakob zave, ko nima več svoje družine. Ostane mu le živina, za katero pa ne more skrbeti, saj je tudi sam bolan in onemogel. Predvsem pa je lačen, zato sklene, da mora do ljudi, Brložniku pa se bo ponudil za hlapca. Njegova družina si je medtem opomogla, bogati gruntar pa ga ironično sprejme, tudi Minka ne pozna lepih besed. Tedaj se ne več mladi Tolminec spomni na očetove besede, da mora rod preživeti. Odloči se in poišče Veroniko, ki skrbi za duševno omejenega brata Jako, ki je sicer dober delavec, a izjemno ješč človek. In odloči se, da bo prijaznim ljudem v dolini prodal ovco. Nekoč so mu dve podarili dobri ljudje, po hudi bolezni so mu ostale tri, od neznano kod pa se je pritepel še oven. Čeprav ajda ni obrodila, žito je bilo prezrelo, korenje drobno, repa zanikrna, tudi trava je prehitro ovenela, najbolje pa je kazalo fižolu, bi se s pridnimi rokami dalo marsikaj postoriti. Jakob je bil na sredi življenja, a se je zavedel, da je imel oče prav: rod se mora nadaljevati, potem bo bolje. Veronika mu pove, da je noseča, ovca pa povrže. V enem letu je mladi Grogovec pogledal lakoti in smrti v oči, a je pogumno kljuboval usodi. Ostal bo na Pustoti, novem domu. In čeprav se mu je tožilo po tolminski zemlji, je vedel, da tja ne sme, sicer bi ga biriči odgnali v ječo. Na novi življenjski poti bo tako uporni puntar nadaljeval svoj rod.

Dijakom 4. letnika smeri Tehnik računalništva se je zdelo nepojmljivo, da je človek nečloveško garal in verjel, da bo splaval: »Ni klonil, verjel je, da bo z garanjem uspel. Mi si ne znamo predstavljati takega trpljenja. Stari starši pa nam velikokrat pripovedujejo, kako skromno so nekoč živeli. Težko si tudi predstavljamo, kakšne muke so trpeli obsojeni puntarji v goriški ječi in kako hudo je bilo njihovim družinam, ko ni bilo moške roke in besede, ki bi poskrbeli za varnost in življenje. A tudi mi bi pomagali sočloveku, če bi bil res potreben pomoči in za to ne bi zahtevali denarja.« Ob zadnji trditvi sem presenečeno ugotovila, da denar tudi v 21. stoletju ni sveta vladar. Dijak 2. letnika iste smeri pa je o delu in težkih časih sklenil: »Danes se mladi ne zavedamo več življenja kot so ga živeli včasih. Vse bolj nas prevzema tehnologija, ki nam omogoča lažje ter lažje življenje. Mladi predvsem ne morejo več živeti brez telefonov, o katerih si včasih niso dovolili niti sanjati. Tako izginjajo tista srečanja, ki so se jih včasih veselili. Danes pa si novice sporočajo le prek SMS-sporočil in socialnih omrežij. Čeprav nam starši včasih pripovedujejo o svojem življenju, si tega ne moremo predstavljati, kaj šele da bi poskusili tako živeti. Po navadi jim na to odgovorimo z nasmeškom na obrazu ter odvrnemo, da so danes drugačni časi. Res so drugačni, postajamo vedno bolj razvajeni, dobimo skoraj vse, kar si zaželimo, nekaterim skoraj vse kupijo starši. Tako izginja tudi spoštovanje do stvari, ki jih dobimo, kar je v čistem nasprotju s preteklostjo. Včasih so na kmetijah imeli, kar so si izdelali sami, denarja ni bilo, vse, kar so imeli, so porabili za preživetje. Še zdaj se spomnim pripovedovanja, kako so se na kmetiji igrali z ostanki lesenega orodja, ki ga niso več potrebovali. Morda so dobili leseno igračo, ki so jo sami izdelali doma. Brez vseh elektronskih naprav so živeli polno in razburljivo, saj so počeli več stvari, kot jih počnemo danes. Današnji način življenja je tudi bolj nezdrav, kot je bil včasih. Predvsem mladi jedo hitro hrano, kar povzroča težave s čezmerno težo, vse več pa je tudi boleznih, kot je npr. rak. Verjetno k temu pomaga hitri način življenja. Danes prevladujeta tudi stres in depresija. Marsikdaj ljudje ne najdejo več izhoda iz nastalega položaja, nekateri storijo celo samomor. Čeprav so ljudje v preteklosti imeli več garaškega dela kot danes, niso poznali takega stresa. Pa tudi hrana je bila zdrava, vse je bilo pridelano doma. Res pa je, da so ljudje velikokrat šli spat lačni, kot je napisano v knjigi Pustota. Če potegnemo črto ob razlike med nekdanjim in sodobnim načinom življenja, imata oba tako slabosti kot prednosti. Verjetno pa bi se, če bi lahko zbirali, nekateri starejši raje odločili za življenje včasih, mladi pa bi izbrali današnje.«

Tudi Pregljeva novela **Matkova Tina** govori o koncu tolminskega punta oz. o poboju vodilnih puntarjev na goriškem Travniku. Dijakom 4. letnika smeri Tehnik računalništva je bilo nepojmljivo, kako je lahko Tina v visoki nosečnosti peš prehodila dolgo pot od Volč do italijanske Gorice: »Še z avtomobilom pot ni kar tako, je tudi polna ovinkov in nevarna. Da pa bi hodili peš, to vendar ne gre. In Tina je bila celo sedem mesecev noseča.« Z današnjimi mladostniki, ki morajo vse doživeti, izkusiti, se o vsem prepričati, smo se morali

vrniti v čas na začetku 18. stoletja, kar jim je sicer težko razumljivo. Danes se sami upirajo staršem, uporabljajo moderno tehnologijo, ne poznajo smrtnih kazni, pa tudi matere samohranilke jim niso tuje. Povedali so, da Tina po prepovedi očeta, krčmarja Matka, ni smela v Gorico: »A je vseeno šla, da bi še zadnjič videla svojega dragega Janeza Gradnika in zaradi otroka, ki se bo rodil nezakonski. Poučili pa ste nas, da bo rojeni otrok očiščeni novi človek, saj je krik po človeku temeljna ideja t. i. ekspresionizma, umetniške smeri oz. literarnega gibanja.« Motilo pa jih je predvsem to, da Tina ni mislila na svojega otroka oz. kaj bi se med potjo lahko zgodilo. Tega se je začela zavedati, ko je bilo že prepozno. V Solkanu jo je obšla slabost, starka pa ji je ponudila mleko, saj še ni nič jedla. A njej se je mudilo, ker so se oglasili zvonovi na Kostanjevici, in nesrečno dekle se je zavedelo, da je prepozno. Eden izmed dijakov se je spomnil, da je bil dan lep, v Gorici pa je umrl nesojeni ženin Matkove Tine: »Videla je čez množico. Tam so stali neobtesani drogovji, ki so jih pognali ob cesti v tla. Na drogovih so viseli razmesarjeni udi človeških teles.«¹⁹ Hotela se je vzpeti na drog, a jo je černid oz. vojak kmečke vojske za obrambo mesta grobo odvrnil od njenega namena. Zbudila se je v soboto zjutraj, odšla v krčmo in naročila juho ter vino. Dijakom se je zdelo nemogoče, da je bila Tina noseča, da je odšla na pot v četrtek zvečer brez večerje in da je do sobote zjutraj jedla le juho, pila mleko in vino: »Kako človek lahko preživi ob tem, ko nečloveško hodi in skoraj nič ne je?« Spomnila pa sem jih, da sta bila nekoč juha in vino tista hrana, ki je človeku dala moč, mleko pa je zapolnilo želodec. Dijake sem nato opomnila, da se je Tina potem, ko je videla svojega Janeza, zatekla v jezuitsko cerkev na Travniku: »Ali je molila?« Dijaki so povedali, da je to počela celo pot, da pa v cerkvi ni mogla več, saj je bila utrujena, razočarana in otopela. »In če je molila celo pot, se je mogoče počutila grešnico?« sem jih radovedno vprašala. Dijaki so se spomnili, da jo je že oče Matko označil za prostitutko, saj je bil v tistih časih velik greh, če je bilo dekle neporočeno, pa še nezakonskega otroka je dobilo. In vedeli so, da je oče Matko pil, ker je hotel utopiti svojo žalost. »In bil je eden izmed pomembnejših v vasi, saj so na pot proti Gorici odšli župani, ključarji in možje iz dvanajstih: V Gorico jih je klicala gosposka, da bi opozorili kmete, da se punt ne spleča in da bodo plačali z življenjem,« so dojeli četrtošolci. Matko je torej rohnol zaradi žalosti, pa tudi Janezu ni bil naklonjen, saj se je puntal, zapeljal njegovo hčer, plačal pa je z življenjem. A kljub vsemu je hčer ljubil; to se je videlo v Kanalu, ko se je prebudil iz pijane dremavice. Tina pa je šla mimo in oče je bil prepričan, da je doma umrla, njena duša pa potuje v Gorico. »Nekoč so res verjeli v take stvari,« so bili prepričani dijaki. Povedali so še, da je Tina omagala v Ročinju, se zatekla pod cvetočo češnjo, tam pa so jo našle ročinjske žene, ona pa je v svoji bolesti mislila, da se nadnjo sklanja Devica in da ji je odpustila. Opazili so tudi, da je ročinjska žena dekle ogovorila z narečnim izrazom čecha. In sklenili, da se je punt končal le leto po tem, ko se je začel. Videli so, da je pisatelj Pregelj zapisal natančen datum dogajanja na začetku novele: »Zvečer pred tretjim petkom v aprilu leta sedemnajst sto štirinajstega, eno uro potem, ko je odzvonilo vernim dušam, so se oglasili kakor na dogovorjeno znamenje vsi zvonovi na Tolminskem.«²⁰

UČNI CILJI PRI POUKU SLOVENŠČINE IN ZGODOVINE

Dijaki so pri **pouku slovenščine** in zgodovine ugotovili, da oba predmeta medpredmetno povezujeta temo o tolminskem punktu. S svojimi govornimi vajami klasičnih besedil so pri pouku slovenščine posegli v preteklost, v tisti del, ki se še posebej dotakne specifičnega področja v zgodovini. Za branje literarnih del, njihovo predstavitev v programih PowerPoint in Word so bili določeni mladostniki, ki prihajajo s tolminskega območja, in sicer zato, ker sem kot profesorica slovenščine menila, da jim je tema domača, pa tudi predstavljene kraje dogajanja dobro poznajo. Tako so sami razvijali zmožnost branja, poslušanja, pogovora ter zmožnost ustnega in pisnega sporočanja. Upoštevali so mnenja drugih ter bili do njih strpni; določene trditve so pojasnjevali in utemeljevali. Tvorili so razumljiva in jezikovno pravilna govornja in zapisana besedila. Razvijali so torej svojo sporazumevalno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku. Pri pouku književnosti so tako prebrano doživljali, razumeli in nato aktualizirali dogajanje. Književna besedila so bila iz domače

¹⁹ Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača (izbor novel) (1995). Ljubljana: DZS, str. 51.

²⁰ Prav tam, str. 43.

pretekle književnosti ter izbrana pri pouku. Dijaki so ob pisanju in govorjenju poglobljali tudi zmožnost estetskega doživljanja. Ob literarnih besedilih so se seznanjali tudi z avtorji besedil ter s kulturnozgodovinskimi okoliščinami njihovega nastajanja. Ob pomoči učitelja pa so nato sistematično opazovali in razčlenjevali besedila ter utrjevali in nadgrajevali svoje znanje. Z zbornim jezikom so izražali svoje razumevanje sveta in svojih izkušenj, svoje mnenje ter svoja občutja in vrednote; strpno so sprejemali mnenja drugih ter sodelovali v kritičnih pogovorih. Tako so razvijali tudi kritično mišljenje.

Pri obravnavi **zgodovinske snovi** so brali in razumeli družbeno dogajanje v preteklosti oz. na začetku 18. stoletja, ko so se Tolminci uprli. Analizirali so družbene pojave in zakonitosti v preteklosti, ki so privedli do upora. Pri svojem delu so uporabili literarna dela, pisne zgodovinske in slikovne vire, s pomočjo medmrežja pa utrjevali svoje znanje in ga dopolnjevali. Razumeli so, zakaj kmetje niso mogli več plačevati davkov in zahtevali staro pravdo, spoznavali so samovoljnost gosposke, trezno razmišljali tudi o posledicah samega punta. Spoznavali so tudi življenje na začetku 18. stoletja, znali poiskati razlike med bogatimi in revnimi, spoznavali so tudi kulturo, navade in običaje ljudi. Izvedeli so, kako je upor spremenil življenje posameznikov, kako sta nanje vplivali država in Cerkev. Pri slednji so spoznavali krščanstvo in njegov nasprotni pomen ter praznoverje kot dopolnitev k veri. Znali so pojasniti boj za obstanek obubožanega kmeta brez navzočnosti zdravnikov ter njegovo zdravljenje z zagovori, nenavadnimi verovanji. Navajali so hude bolezni, ki so mučile ljudi in živali v preteklosti. Razmišljali pa so tudi o prehrani ljudi in o pomanjkanju v času tolminskega punta in po njem. Pisne in slikovne vire so obravnavali kritično ter znali razlikovati med literarnim ustvarjanjem in zgodovinsko resnico. Ozavestili so tudi novejšo raziskave zgodovinskih dejstev.

Pri medpredmetni povezavi sta učitelja slovenščine in zgodovine dijake spodbujala h kritičnemu razmišljanju ob prebranih besedilih in zgodovinskih raziskavah. Ti so znali razlikovati med literarnimi junaki in dogodki, ki jih je zaznamovala pisateljeva domišljija, ter zgodovinskimi dejstvi. Vse to pa so nadgradili s svojimi kritičnimi zapisi, učitelj pa jim je z dodatnim gradivom razširil vedenje o takratnem dogajanju.

VIRI IN LITERATURA

- Bevk, F. (1956/57). *Iskra pod pepelom*. Ljubljana: Prešernova družba.
 Bevk, F. (1964). *Iz iskre požar*. Ljubljana: Prešernova družba.
 Gradnik, A. (1964). *Izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
 Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.
 Kavčič, V. (1977). *Pustota*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 Mercina, M. s soavtorji (2002). *Pogovori srca*. Nova Gorica: Slavistično društvo.
 Mlacović, D. in Urankar, N. (2010). *Zgodovina 2. Učbenik za drugi letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
 Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača (izbor novel) (1995). Ljubljana: DZS.
 Rutar, S. (1882). *Zgodovina Tolminskega*. Gorica: Hilarijanska tiskarna.

POVZETEK

V prispevku opisujem, kako sem skušala dijake s pomočjo literarnih pisnih in zgodovinskih virov spodbuditi k razmišljanju o preteklosti, natančneje o tolminskem kmečkem uporu na začetku 18. stoletja, o vzrokih zanj in o njegovih posledicah za preproste ljudi. Dijaki so svoje ugotovitve predstavili v svojih govornih vajah s pomočjo računalniških programov in slikovnega gradiva, dopolnili pa so jih z obiskom Tolminskega muzeja, ki je tudi preostalim osvetlil tragično dogajanje, ki je bilo hkrati opomin preprostemu ljudstvu, da se to ne sme ponoviti, in tiho uporništvu potomcev vseh, ki so končali na morišču.